

UDK 929Kuharić, F.
272-732.2-722.52Stepinac, A.
[322:272] (497.1)“1945/1991”(091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 17. ožujka 2020.

Prihvaćeno za objavljivanje: 1. lipnja 2020.

PRIJEPORI FRANJE KUHARIĆA I KOMUNISTIČKIH VLASTI O KARDINALU ALOJZIJU STEPINCU

Miroslav AKMADŽA, Zagreb – Anto MIKIĆ, Zagreb

*Autori u radu na temelju dostupnih arhivskih izvora i relevantne literature analiziraju problematiku odnosa Franje Kuharića u svojstvu obnašatelja raznih crkvenih dužnosti (župnik, pomoćni biskup, nadbiskup, kardinal i predsjednik Biskupske konferencije) prema osobi i djelovanju nadbiskupa Alojzija Stepinca u svjetlu crkveno-državnih odnosa u vrijeme vladavine komunističkoga režima u Jugoslaviji. Stepinac je bio stalna točka prijepora u tim odnosima u kojima Kuharić nije imao nimalo ugodnu ulogu njegova vjernog štovatelja i branitelja, a komunističke vlasti ulogu ustrajnoga osporavatelja i tužitelja. Sve to skupa bitno je utjecalo i na tadašnje, često vrlo napete, crkveno-državne odnose.**

KLJUČNE RIJEČI: *Katolička crkva, komunizam, Hrvatska, Franjo Kuharić, Alojzije Stepinac, Jakov Blažević.*

Uvod

Nadbiskup i (od 1953. godine) kardinal Alojzije Stepinac za svog je života, ali i nakon smrti, u očima brojnih vjernika bio jedan od važnijih simbola crkvenoga otpora prema jugoslavenskom komunističkom režimu te je, ne svojom voljom, predstavljao jednu od važnijih točaka prijepora između Crkve i državnih vlasti od dolaska komunizma na vlast u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1945. godine pa sve do njegova pada 1990. godine. No, unatoč montiranom sudskom procesu i presudi komunističkih vlasti, Katolička crkva u Hrvatskoj i Jugoslaviji – velikim dijelom upravo zalaganjima Stepinčeva nasljednika na čelu Zagrebačke nadbiskupije, nadbiskupa i kardinala Franje Kuharića – nije se odricala Stepinčeva lika i djela. U ovome se radu Alojzije Stepinac prikazuje kao Kuharićev uzor od mladenačkih dana, analiziraju se Kuharićevi istupi na misama zadušnicama za kardinala Stepinca u zagrebačkoj katedrali, kao središnjem mjestu javne obrane istine o kardinalu Stepincu kao i – široj ali i stručnoj javnosti manje poznati – prijepori na temu Stepinca do kojih je

dolazilo na susretima crkvenih i državnih vlasti te Kuharićevi izravni prijepori sa Stepinčevim tužiteljem Jakovom Blaževićem i nastojanja nadbiskupa Kuharića oko Stepinčeve rehabilitacije. Također se iznose i neki diplomatski pokušaji državnih vlasti da preko Sveće Stolice izvrše pritisak na Kuharića kako bi on odustao od „teme Stepinac. Obrađen je i jedan slučaj spora crkvenih i državnih vlasti zbog pojave Stepinčeva mozaika u crkvi u Stražemanu u koji je, na posredan način, bio uključen i nadbiskup Kuharić.

Na kraju rada iznosi se zaključak prema kojemu povijesni izvori potvrđuju kako je nadbiskup Kuharić uporno i dosljedno evocirao uspomenu na kardinala Stepinca te je, i javno i na susretima s predstavnicima državnih vlasti, svjedočio svoje uvjerenje o nepravедnosti optužaba i sudske presude protiv kardinala Stepinca te se zalagao za njegovu javnu rehabilitaciju, unatoč snažnom protivljenju tadašnjih komunističkih vlasti svim takvim nastojanjima.

1. Alojzije Stepinac, Kuharićev uzor od mladenačkih dana

Prije negoli ga je nadbiskup Alojzije Stepinac 15. srpnja 1945. godine zaređio za svećenika Franjo Kuharić je 1944. godine, tad još kao bogoslov, posvjedočio kako mu je Stepinac bio uzor svećeničkog života. Naime, u čestitki prigodom desete obljetnice biskupskog posvećenja Alojzija Stepinca, Kuharić piše kako, kao svećenik, kani »ići stopama svog nadpastira, muževno i bez straha svjedočiti za Istinu, dobrotom otirati suze svima koji plaču, toplinom duše rastapati led oko srca i vraćati u nj nadu, obuhvatiti Kristovim duhom ljude ranjene mržnjom i oživiti u njima ljubav«¹. Kad je dvije godine kasnije, u rujnu 1946. godine, nadbiskup Stepinac osuđen, a nedugo potom i zatočen u kaznionici u Lepoglavi, Kuharić je kao župnik u Rakovu Potoku prilikom susreta s komandirrom tamošnje milicije na njegovo pitanje kako gleda na tu osudu i zatvaranje smjelo odgovorio: »Smatram da je nevin zatvoren i da hrvatskom narodu i Crkvi nešto znači.«²

Nakon što je Stepinac iz zatvora u Lepoglavi 5. prosinca 1951. premješten na tzv. uvjetni otpust, odnosno u kućni pritvor u Krašiću, Kuharić ga je već 13. prosinca, među prvima, pohodio u tamošnjoj župnoj kući, a to je često činio i kasnije, pa se i nadbiskup Stepinac o njemu znao pohvalno izraziti, ističući kako čuje lijepe stvari o tom mladom svećeniku i kako želi da nastavi s radom i stječe iskustva.³ U Kuharićevoj ostavštini sačuvane su i Stepinčeve dopisnice Kuhariću, u kojima iz Krašića zahvaljuje na čestitkama povodom imendana i raznih blagdana, a Kuharić u jednom pismu od 27. kolovoza 1954. od njega traži i neke savjete o duhovnim pitanjima.⁴ Po navodima Uprave državne bezbjednosti (UDBA-e), za vrijeme održavanja svećeničke korone 1956. Kuharić je, zajedno s deka-

* Ovaj rad nastao je u sklopu istraživačkoga projekta »Rat, žrtve, nasilje i granice slobode u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća« (IP-2019-04), koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ Franjo KUHARIĆ, *Mir je djelo pravde. Poruke, propovijedi i apeli 1988. – 1994.*, Zagreb, 1995., str. 153.

² Stjepan KOŽUL, *Martirologij Crkve zagrebačke*, Zagreb, 1998., str. 547; Nadbiskupijski arhiv Zagreb (NAZ), Ostavština Franje Kuharića (OFK), kut. 6, Dnevnik br. 19, god. 1975., 10. II. 1975.

³ Stjepan KOŽUL, *Deset godina nakon Martirologija Crkve zagrebačke (1998. – 2008.)*, Zagreb, 2008., str. 342, 346.

⁴ NAZ, OFK, kut. 73, Ste. Al. 3, Dopisba župnika Franje Kuharić i kard. Alojzija Stepinca 1954. – 1958.

nom Adolfom Dušićem, organizirao slanje pisma nadbiskupu Stepincu s potpisima nanožnih svećenika. Također je neprekidno pratio Stepinčevo zdravstveno stanje i o tome izvještavao svoje prijatelje.⁵

Kardinal Stepinac u jednom pismu 24. studenoga 1956. odgovara na pismo Kuharića i skupine svećenika, koji su bili Kuharićevi gosti na svetkovini sv. Martina, kako je trenutno dobro čuvan i da ne bi, kao jednom prije, mogli doći kod njega. Ističe kako mu je drago što se ne plaše UDBA-e prijetnji, napominjući da im ona samo iskušava živce. Na njihov prijedlog da jednom mjesečno u *Službenom vjesniku Zagrebačke nadbiskupije* uputi nekoliko misli svećenstvu, odgovorio je kako nije protivnik, ali da nije siguran je li to moguće jer pod njegovim imenom ništa ne može ići. Predložio je da dotično pismo spale, kako ne bi palo u ruke UDBA-e.⁶ Međutim, Kuharić ga je ipak sačuvao, a o tom pismu i ostalim dopisivanjima s kardinalom Stepincem UDBA ga je ispitivala krajem 1959., pri čemu on nije negirao ni to, kao ni slično pismo iz 1953., koje mu je UDBA tom prigodom predočila. U tom pismu kardinal Stepinac im zahvaljuje na izrazima odanosti, kao i na činjenici da se nisu pokolebali ni popustili pred materijalnim povlasticama, koje su im nuđene za članstvo u svećeničkim udruženjima.⁷

U ljeto 1959. godine Kuharić je, po njegovu kasnijem svjedočenju, posljednji put vidio živoga nadbiskupa Stepinca, koji je njega i upravitelja župe Rakov Potok Josipa Dumića, kad su prolazili cestom pokraj župne kuće u Krašćiću, prema prethodnom dogovoru, dočekao na prozoru te ih je blagoslovio.⁸

Nakon što je Stepinac 10. veljače 1960. preminuo Kuharić je, po navodima UDBA-e, u razgovoru s prijateljima kritizirao tadašnje novine što su u obavijesti o smrti izostavile njegove titule kako bi ga i mrtvog ponizili. Isticao je i značaj čina što je papa Ivan XXIII. održao propovijed i zadušnicu za kardinala Stepinca, tumačeći kako bi se to u srednjovjekovnoj Crkvi smatralo da je automatski proglašen svecem. Kuharić je iz toga vidio namjeru pape da se u dohledno vrijeme pokrene postupak za njegovo proglašenje svetim.⁹ Kasnije kao pomoćni zagrebački biskup Kuharić je redovito evocirao uspomenu na blakopokojnog kardinala Stepinca. Tako je, primjerice, u govoru prigodom svečanog ispraćaja nadbiskupa Franje Šepera u Rim na dužnost predstojnika Kongregacije za nauk vjere 30. travnja 1968., Kuharić u svome govoru istaknuo: »Blažene uspomene kardinalu Stepincu kao nadbiskupu zagrebačkom Providnost je namijenila njegovu dužnost u kontekstu njegovog vremena. Jasan, odlučan i nepokolebljiv stajao je za vrijeme rata uz one koji su trpjeli. Njegovi nastupi, intervencije i akcije išle su samo za tim da se pomogne patnicima. Time je ostvarivao poslanje Crkve. Takav je ušao i u poslijeratne prilike. Živio je za Crkvu, trpio za nju i sam je postao simbol Crkve koja trpi. Svojoj dužnosti ostao je vjeran do smrti.«¹⁰

⁵ Hrvatski državni arhiv (HDA), Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (KOVZ), kut. 15, S. P. br. 3/1983.

⁶ NAZ, OFK, kut. 73, Ste. Al. 3, Dopisba Franje Kuharića i kard. Stepinca 1954. – 1958.

⁷ HDA, Služba državne sigurnosti Republičkoga sekretarijata unutrašnjih poslova (SDS RSUP SRH), Dosje Kuharić, str. 117–119.

⁸ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik, sv. 9, god. 1984., 26. 2. 1984., str. 159.

⁹ HDA, KOVZ, kut. 15, S. P. br. 3/1983.

¹⁰ HDA, SDS RSUP SRH, Dosje Kuharić, str. 139–141.

Biskup Kuharić spomenuo je kardinala Stepinca i prigodom svog imenovanja za apostolskog administratora u kolovozu 1969. godine, ističući kako se kod svog imenovanja »sjetio [...] kako je moralo biti mladom nadbiskupu Alojziju Stepincu kad je u svoje vrijeme preuzeo upravu ove nadbiskupije« te kako mu »nije preostalo drugo nego da zavapi: «In Te, Domine, speravi!»¹¹ Nedugo zatim Kuharić je, u strogoj tajnosti, zatražio od Kongregacije za kauze svetaca službeno mišljenje o prikladnosti otvaranja procesa beatifikacije kardinala Stepinca.¹²

2. Mise zadušnice za kardinala Stepinca

Središnje mjesto s kojega je (nad)biskup i kardinal Franjo Kuharić progovarao o kardinalu Stepincu te je branio njegovu čast pred osudom kao i ponavljanim optužbama komunističkih vlasti i medija protiv kardinala Stepinca svakako su bile mise u zagrebačkoj katedrali za „Stepinčevo”, odnosno na obljetnice njegove smrti 10. veljače, koje je već od trenutka kad je 1964. godine bio zaređen za pomoćnoga biskupa Kuharić svake godine nastojao osobno predvoditi, a na održavanje misnih slavlja toga dana poticao je i druge svećenike. Tako je već u veljači 1965., povodom pete obljetnice smrti kardinala Stepinca, uputio okružnicu svim svećenicima Zagrebačke nadbiskupije da se na dan Stepinčeve smrti održe mise i da budu oglašene za sve vjernike. Očito je kako je s tim bio suglasan i nadbiskup Franjo Šeper, koji je u svojoj poruci preko Radio Vatikana iznio neke svoje uspomene na kardinala Stepinca, izjavivši da je Stepinac prvi zagrebački nadbiskup u 20. stoljeću koji je za svoje zasluge imenovan kardinalom,¹³ a i sam je Šeper te godine, kao i kasnije kad je postao pročelnikom Kongregacije za nauk vjere, predvodio misu zadušnicu za kardinala Stepinca u Zavodu sv. Jeronima u Rimu, zajedno sa svećenicima i biskupima iz Jugoslavije koji su boravili u Rimu.

No, do početka 1970-ih Kuharić je u svojim propovijedima bio oprezan te nije htio izazivati reakcije državnih vlasti. Tako, primjerice, u svom dnevniku za obljetnicu Stepinčeve smrti 10. veljače 1970. navodi kako je propovijed »oprezno pripremio i doslovno čitao« jer nije »želio u ovoj situaciji zaoštravati stvar pa nisam jače naglasio progonstvo koje je nevin trpio«¹⁴. No, kasnije je ipak postajao sve izravniji, te je propovijedi znao koristiti i kao reakciju na napade koje su od strane predstavnika komunističkog režima dolazile na račun kardinala Stepinca. To je osobito bilo vidljivo na misi 10. veljače 1977., kad je propovijed bila svojevrsan odgovor na nekoliko mjeseci ranije objavljenu knjigu Stepinčeva tužitelja u sudskom procesu Jakova Blaževića *Tražili smo crvenu nit*.¹⁵ Kuharić je pritom istaknuo: »Bez obzira tko je sudio, bez obzira tko je optužen, bez obzira na sistem koji sudi, obrana ima pravo da se čuje. Ako se to načelo ne usvoji u svim društvenim sistemima i na svim područjima zemlje, ima li onda uopće smisla govoriti o nekim ljudskim

¹¹ »Nove nadbiskupije i nadbiskupi«, *Glas Koncila*, br. 18, 7. rujna 1969., str. 10.

¹² Darko HUDELIST, *Rim, a ne Beograd. Promjena doba i mirna ofenziva Katoličke Crkve u Hrvatskoj u Titovoj SFR Jugoslaviji (1975. – 1984.)*, Zagreb, 2017., str. 443.

¹³ *Bilten Savezne komisije za vjerska pitanja*, br. 2, od 29. ožujka 1965. godine. HDA, KOVZ, kut. 59, pov. br. 21/1-1965.; HDA, KOVZ, kut. 60, pov. br. 38/1965.

¹⁴ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevničke zabilješke 1969–1973., korice 1, Sveš. 1., str. 99.

¹⁵ BLAŽEVIĆ, Jakov, *Tražili smo crvenu nit*, Zagreb, 1976.

pravima i potpisivati svečanu deklaraciju o ljudskim pravima?»¹⁶ Suđenje Stepincu u toj je propovijedi ocijenio kao iskonstruirano, nepravedno i jednostrano te je poručio kako svaka optužba kardinala Stepinca vrijeđa vjernike, ali i sve one koji žele znati istinu o njegovim djelima. Ustvrdio je kako nadbiskupa Stepinca »možemo smatrati prorokom slobode savjesti i prorokom ljudskoga dostojanstva i ljudskih prava«¹⁷. Premda je izrazio želju vjernika da zbog ispovijedanja svoje vjere nemaju nikakvih neugodnosti, ipak ih je pozvao da za vjeru budu spremni i na trpljenje jer, kako je poručio, »vjera traži junake a ne kukavice, ona traži svjedoke a ne slabiće, ona traži sinove vjerne i dostojne apostola a ne tek pristalice ili propagatore oportunitizma i kompromisa, koji su više skloni da se sporazume s protivnikom negoli da sačuvaju jedinstvo s prijateljima«¹⁸.

Vlasti su pojašnjenje te propovijedi tražile i od samoga Kuharića prilikom njegova susreta s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Ivanom Lalićem početkom travnja 1977. godine. Kuharić je pritom istaknuo kako je bio izazvan Blaževićevom knjigom u kojoj je Stepinac na nekoliko mjesta nazvan zločincem, a s obzirom na Blaževićevu visoku političku funkciju, to nije mogao drukčije shvatiti nego kao napad službene politike na sebe osobno i na svoju Crkvu. Lalić je te njegove ocjene relativizirao, tvrdeći kako Blažević svoju knjigu nije pisao kao politički dužnosnik, već kao osobne memoare, i kako u njoj nije rekao ništa novo o Stepincu, već je samo ponovio poznate državne stavove i ocjene Stepinčeve aktivnosti.¹⁹

Kuharićeva propovijed bila je tema i razgovora koji je tadašnji glavni urednik *Glasa Koncila* Živko Kustić vodio s predstavnicima zagrebačke Vjerske komisije 17. veljače 1977. godine. On je pritom kritizirao Blaževićevu knjigu, a Kuharićevu propovijed opravdavao kao „izazvanu“. No, dodao je kako bi o Stepinčevoj presudi obje strane, i crkvena i državna, trebale šutjeti i prepustiti vremenu da se taj problem prevlada. Pritom je dodao kako treba voditi računa da je Stepinčevo štovanje postalo uobičajena stvar te se daju prijedlozi za njegovu beatifikaciju. Odgovoreno mu je kako vlasti u Kuharićevoj propovijedi vide ne samo obranu Stepinca nego i zagovaranje određenih političkih stavova te da država nema nikakvih motiva poticati napetosti.²⁰

Nakon što je u siječnju 1981. održano predstavljanje sabranih djela Jakova Blaževića *Djela I-IV*, čiji je sastavni dio bila i knjiga *Mač a ne mir; za pravnu sigurnost građana* – na čijem je predstavljanju Blažević izišao s novom tezom prema kojoj inicijator stvaranja NDH nije bio Pavelić, već je on bio samo provoditelj plana koji su osmislili Vladko Maček i nadbiskup Stepinac u suradnji s Nijemcima – nadbiskup Kuharić u svome dnevniku ističe kako treba zadržati »dostojanstvo, mir i evanđeoski obzir prema grešniku ali treba

¹⁶ Zapisnik sa sjednice Komisije za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske, od 17. ožujka 1977., HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 19. Inače, cjelovita propovijed objavljena je u: Franjo kardinal KUHARIĆ, *Poruke sa Stepinčeva groba*, Drugo nadopunjeno izdanje, Zagreb, 1995., str. 39–46. Mi u ovom radu dijelove te propovijedi navodimo onako kako su donesene u arhivskim izvorima, premda se ti navodi mjestimice ne podudaraju u potpunosti s tekstem objavljenim u toj knjizi.

¹⁷ HDA, SDS RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1977., inf. br. 48, od 15. II. 1977.

¹⁸ *Isto*.

¹⁹ HDA, KOVZ, kut. 4, pov. br. 26/1977.; »Neka aktualna pitanja politike prema vjerskim zajednicama u SR Hrvatskoj«, u: HDA, KOVZ, kut. 5, S. P. br. 48/1977.

²⁰ HDA, KOVZ, kut. 111, pov. br. 11/1977.

reći i neke istine bez straha²¹. Potom je u svojoj je propovjedi 10. veljače te godine u zagrebačkoj katedrali ustvrdio kako je Stepinac nepravedno optužen kao neprijatelj čovjeka i hrvatskoga naroda,²² ocijenivši kako je optužnica protiv njega neprihvatljiva jer nije poduprta istinom, nego snagom i moći državnih vlasti, a objektivno pravedan sud o »krvavoj ratnoj drami« ne može donijeti samo jedna strana u sukobu. Dodao je i kako će o svemu ocjenu morati dati sud povijesti, znanstvenom objektivnom analizom svih činjenica, konteksta zbivanja, sa svojim uzrocima i posljedicama. Pritom se založio i za obnovu cijelog procesa i iznošenje na svjetlo dana baš svega onoga što je tko činio, govorio i kakva je načela zastupao za što je, kako je kazao, potreban jedan međunarodni sud koji bi imao dovoljno »znanstvene objektivnosti, političke neovisnosti i etičke odgovornosti za izricanje presude«²³. Istaknuo je kako se u danim okolnostima nadbiskup Stepinac držao triju etičkih načela: nitko nema pravo samovlasno raspolagati tuđim životom; svaki narod ima pravo na svoju slobodu, identitet i suverenitet, pa to vrijedi i za hrvatski narod; Crkva ima pravo na punu slobodu izvršavanja svoga duhovnoga poslanja, u svakom narodu, poretku i državnom uređenju.

Služba državne sigurnosti (SDS) te je godine poduzela posebne mjere praćenja obilježavanja obljetnice Stepinčeve smrti. Za te potrebe u Zagrebu je ozvučeno, sa svrhom snimanja propovijedi, čak petnaest crkava. Posebna pozornost posvećena je Kuharićevoj propovijedi na misi u zagrebačkoj prvostolnici, za koju SDS bilježi da je na njoj bilo oko 6000 vjernika, pri čemu se ističe kako su te godine, za razliku od ranijih slučajeva, većinu činili mladi vjernici. Iza oltara, vjerojatno uz Stepinčev odar, položen je vijenac s trakom u bojama hrvatske zastave preko koje je pisalo: »Ljubimo te naša diko – svom kardinalu Hrvati Malmöa – Švedska.« Vijenac su položili isusovci za čiju je kupnju, po informacijama SDS-a, ček poslao Josip Kroppek, dušobrižnik za Skandinaviju.²⁴

Na tu je Kuharićevo propovijed reagirao sekretar Predsjedništva CK SKJ Dušan Dragosavac intervjuom u beogradskoj *Politici* 11. veljače 1981., u kojoj je iznio niz optužaba na račun kardinala Stepinca, poistovjećujući ga s Dražom Mihailovićem i Milom Budakom, koji su činili zločine pod »firmom izvršavanja nacionalne ili božanske dužnosti«²⁵. Kuharića i crkveno vodstvo optužio je da čine sve kako bi legalizirali takvo djelovanje. Pridružio mu se i predsjednik Sabora SR Hrvatske Jure Bilić, koji je na sjednici Savjeta SR Hrvatske 12. veljače 1981. godine djelovanje Crkve ocijenio kao »profašističko« jer se oslanja na Stepinčevu ideologiju.²⁶

Kako su i državni mediji navedene događaje pratili sustavnim napadima na kardinala Stepinca, ali i nadbiskupa Kuharića, koji je u međuvremenu načuo kako se sprema televizijska serija o Stepinčevim »zločinima«, on se s tim u vezi pismom od 4. ožujka 1981. obratio kardinalu Šeperu. U pismu napominje kako se kampanja usmjerena protiv Crkve toliko zahuktala da i Sveta Stolica ima dovoljno razloga uputiti prosvjed jugoslavenskoj

²¹ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 8, god. 1981., 31. 1. 1981., str. 629.

²² Tekst propovijedi dostupan je u: F. kard. KUHARIĆ, *Poruke sa Stepinčeva groba*, str. 73–84.

²³ *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića Antun ŠKVRČEVIĆ (ur.)*, Zagreb, 1995., str. 14; *AKSA*, br. 6, 13. veljače 1981., str. 1–7; *SVZN*, br. 2/1981., prilog.

²⁴ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1981., inf. br. 104, od 11. II. 1981.

²⁵ Preneseno u: *AKSA*, br. 6, 13. veljače 1981., str. 3.

²⁶ *Isto*.

vlasti. Svrha svega je, po Kuhariću, da se Crkva i hrvatski narod »drže stalno na optuženičkoj klupi, pod stalnim teretom krivnje i da to bude neko opravdanje svih onih zločina koji su učinjeni protiv hrvatskog naroda, tobože kao pravedna kazna«²⁷. Tim se optužbama, nastavlja Kuharić, želi nametnuti šutnja o pobijenim Hrvatima, prije, u vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata.

Po informacijama koje su došle do Kaptola, kardinal Šeper je odmah pokrenuo objavu na *Radio Vatikanu* o navedenim događanjima, ali je to naglo prekinuto, navodno na intervenciju Agostina Casarolija, koji je bio zadužen za pregovore s komunističkim režimima u istočnoj Europi.²⁸

Nedugo zatim svi hrvatski biskupi, osim zadarskoga Marijana Oblaka, koji je bio spriječen, susreli su se s nadbiskupom Kuharićem i dali mu jednoglasnu potporu u njegovim nastupima prema državnim vlastima. No, po SDS-ovim informacijama, Kuharić je ipak predložio biskupima da se pričeka s daljnjim potezima s njihove strane kako bi se stanje smirilo i procijenilo što se dotadašnjim istupima dobilo, a što izgubilo.²⁹

Po informacijama osječkoga SDS-a, nadbiskup Kuharić je na ručku sa svećenicima u Našicama 27. ožujka 1981., govoreći o svojoj propovijedi na misi zadušnici za kardinala Stepinca kazao: »Ne poričem to što sam rekao, ako treba opet ću reći, ako im nije pravo, neka me zatvore.«³⁰ Sutradan je i svećenicima u Slavonskoj Požegi izjavio kako je morao reći to što je rekao na misi zadušnici jer bi šutnja bila znak odobravanja.³¹

Idućih godina nadbiskup Kuharić nastavio je misama zadušnicama obilježavati obljetnice Stepinčeve smrti. Ipak, njegovu propovijed od 10. veljače 1982. godine. Komisije za odnose s vjerskim zajednicama SR Hrvatske ocijenila je »mirnijom nego ranije«³², a i sam je Kuharić u svom dnevniku zapisao kako je taj put više citirao riječi kardinala Stepinca nego što je o njemu govorio.³³ Dvije godine kasnije, 10. veljače 1984., u propovijedi³⁴ je posvjedočio čestitost Stepinčeve savjesti te podsjetio kako su nakon »prežalosnog procesa«, kako se izrazio papa Pio XII. o njegovu suđenju, tolike ličnosti svjetske politike, znanosti, vjere i kulture izrazile uvjerenje o nadbiskupovoj nevinosti.³⁵ Godinu dana kasnije, 1985., uoči Stepinčeva, kako Kuharić opisuje u svome dnevniku, mnogi su mu suradnici savjetovali da na obljetnicu Stepinčeve smrti ne ulazi u političke vode, nego propovijed posveti Stepinčevoj duhovnoj veličini. Sam je dvojio što mu je činiti.³⁶ Iduće su ga godine, kako sam svjedoči, neki bliski suradnici savjetovali da bude blag kako ne bi izazvao još veće pritiske na Crkvu, dok su opet neki drugi tražili oštar govor.³⁷ On je, pak, u samoj propovijedi 10. veljače 1986. o Stepincu govorio kao o čovjeku Crkve, karitativnom dobrotvoru,

²⁷ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 8, god. 1981., priloženo uz str. 634.

²⁸ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1981., inf. br. 277, od 12. III. 1981.

²⁹ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1981., inf. br. 162, od 23. III. 1981.

³⁰ HDA, SDS RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 182, od 13. IV. 1981.

³¹ *Isto*.

³² HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 24, str. 57.

³³ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 27, sv. 9, god. 1982., 15. II. 1982., str. 2.

³⁴ Tekst propovijedi dostupan je u: F. kard. KUHARIĆ, *Poruke sa Stepinčeva groba*, str. 105–115.

³⁵ HDA, KOVZ, kut. 22, S. P. br. 49/1985.

³⁶ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik, sv. 9, god. 1985., 6. II. 1985., str. 260.

³⁷ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 28, sv. 10, god. 1986., 9. II. 1986., str. 386.

borcu za ljude u nuždi³⁸, posebice one zahvaćene ratnim vihorom, poput primjerice tzv. „kozaračke djece“, kao i hrabrom protivniku nacizmu, potkrepljujući svoje tvrdnje sačuvanim povijesnim izvorima.³⁹

Te je godine isusovac Vladimir Horvat predlagao kardinalu Kuhariću u razgovoru 31. kolovoza objavu obrane nadbiskupa Stepinca na suđenju u povodu 40. obljetnice sudskog postupka. Kuharić je, međutim, smatrao kako o tome treba dobro razmisliti jer bi se time ponovno mogla izazvati medijska hajka protiv Crkve i njega osobno, a oni ne bi imali mogućnost na to primjereno odgovoriti. Rekao je Horvatu i kako neki predstavnici Svete Stolice nisu skloni takvim potezima i smatraju kako je bolje ne izazivati one koji imaju vlast u rukama i mogu činiti što žele. Kuharić u dnevniku navodi kako je osobno branio nadbiskupa Stepinca u mnogim svojim propovijedima i kako, s tim u vezi, nikad ne bi povukao ni jednu svoju riječ.⁴⁰

Iako je svaka obljetnica smrti kardinala Stepinca izazivala, veće ili manje, reakcije državnih vlasti, posebno ih je uznemirila ona od 10. veljače 1987. godine. Naime, opet je bila riječ o propovijedi kardinala Kuharića u zagrebačkoj prvostolnici u kojoj je, među ostalim, istaknuo: »Izvan politike stranaka i pokreta, svjestan da se s raznih strana može mnogo toga dovoditi u pitanje i da svaka strana brani svoje razloge u sukobu, koji su nepomirljivo suprotstavljeni, naš je nadbiskup upozoravao da postoji siguran temelj osnovnog zajedništva, sigurno uporište uzajamnog razumijevanja svih ljudi dobre volje, a to je dostojanstvo ljudske osobe. Kad u naše dane vidimo kako Crkva na čelu s papom baš na tom dostojanstvu kao nad čvrstim mostom iznad ponora mnogostrukih podijeljenosti, insistira u najvažnijim crkvenim dokumentima, nije li to jasan znak kako je naš nadbiskup Alojzije bio dalekovidno suvremen.«⁴¹

Trideseta obljetnica smrti kardinala Stepinca, obilježena 10. veljače 1990., bila je zadnja obljetnica pod komunističkim sustavom. Na misi zadušnici u zagrebačkoj prvostolnici koncelebriralo je četrnaest biskupa hrvatskoga jezičnog područja predvođenih kardinalom Kuharićem. Kuharić je u svom dnevniku zapisao kako je ta misa u prepunoj prvostolnici bila najbolji odgovor na članak »Sjene ‹stepinštine›«, autora Darka Pavičića, objavljenog toga dana u prilogu »Panorama subotom« zagrebačkog dnevnika *Vjesnik*. U tome se članku, naime, među ostalim ističe kako je »misa u veljači za kardinala Alojzija Stepinca najbolji indikator svih budućih konflikata u toj godini«, te kako »želja za rehabilitacijom toga povijesnog lica s bezbroj kvazipovijesnih naličja u duhu stepinštine nikada tako neće doista rasvijetliti samu Stepinčevu pojavu«, pri čemu se autor članka zapitao: »Kome, zapravo, na kraju dvadesetoga stoljeća treba mistificirani lik kardinala Alojzija Stepinca? Vječno vraćanje Stepincu izgovor je za podmuklu političku borbu i beskrajno ustoličavanje vlastitog inata kao jedine istine.«⁴² Premda se autor članka ogradio i od onih kojih Stepinca proglašavaju ratnim zločincem, ipak se na više mjesta o samom Stepincu izrazio negativno kao o kontroverznoj osobi »koja očito nije dorasla vremenu u kojem je živje-

³⁸ Tekst propovijedi dostupan je u: F. kard. KUHARIĆ, *Poruke sa Stepinčeva groba*, str. 131–142.

³⁹ Usp. HDA, KOVZ-zapisnici, knj. 30, str. 3.

⁴⁰ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 28, sv. 10, god. 1986., 31. VIII. 1986., str. 481.

⁴¹ *Glas Koncila*, br. 8, od 22. veljače 1987., str. 3; *AKSA*, 13. veljače 1987.

⁴² Darko PAVIČIĆ, »Sjene ‹stepinštine›«, *Panorama subotom*, prilog *Vjesnika*, 10. II. 1990., str. 6.

la« i koju je karakteriziralo »siromaštvo duha u ratnim uvjetima« te je zaključio kako je »nametanje Stepinca kao dileme u ovim vremenima krajnji izraz provincijalizma i balkanskog neukusa, jer Alojzije Stepinac nipošto nije ličnost oko koje bi se povijest trebala slamati«⁴³, pri čemu je u negativnom kontekstu spomenuta i jedna ranija Kuharićeva propovijed. Kardinal Kuharić taj je članak doživio kao pamflet te zaključio kako »tako nešto primitivno, prepotentno i cinično već dugo nismo pročitali o blagopokojnom kardinalu« i da to samo upozorava kako »staljinizam živi još i u Zagrebu«⁴⁴.

3. Susreti s predstavnicima vlasti (i) na temu Stepinca

Prvu službeno upozorenje predstavnika vlasti zbog odnosa prema kardinalu Stepincu tadašnji biskup Kuharić dobio je 20. siječnja 1967., kad je kao odgovorni urednik *Glasa Koncila* pozvan u republičku Vjersku komisiju zbog objave slike kardinala Alojzija Stepinca u tome listu.⁴⁵ Tajnik Komisije, Ivan Lazić, pritom ga je upozorio kako vlasti taj čin smatraju nekorektnim i neloyalnim prema državi u klimi (tada) poboljšanih odnosa između Crkve i države. Biskup Kuharić usprotivio se Lazićevu stavu, kazavši kako se Katolička crkva nije odrekla kardinala Stepinca i kako je poznat njezin stav da on zapravo nije uopće imao zašto treba biti suđen te bi se obnovom procesa kardinalu Stepincu moglo dokazati da on nije bio kriv za ono za što je suđen. Lazić mu je uzvratio kako bi pozivanje na prošlost daleko više kompromitiralo Crkvu zbog njezina držanja tijekom rata i poslije njega te da je on jedan od rijetkih biskupa koji se vrlo često poziva na Stepinca i prošlost. Skrenuo je pozornost biskupu Kuhariću da o službenom stavu koji mu je iznesen treba voditi računa jer nikome ne bi bilo drago da dođe do bilo kakve administrativne intervencije nadležnih službi ukoliko bi se i ubuduće ponavljale slične stvari.⁴⁶ No, Kuharić i *Glasi Koncila* oglušili su se na to upozorenje te se list o desetoj obljetnici njegove smrti otvoreno prisjetio kardinala Stepinca, objavljujući tri velike fotografije – jednu iz njegova zatočeništva u Krašiću te dvije s njegova sprovoda – te prenijevši dio govora biskupa Kuharića o Stepincu, koji je izgovorio na Teološko-pastoralnom tjednu u kojem je istaknuta »njegova velikodušnost, njegova vjernost Bogu« te vjernost svojoj dužnosti i savjesti »kad je osjetio da je u opasnosti čast Božja, da je u opasnosti vjera u Boga, kad je osjetio da je u opasnosti Crkva Božja, njezina prava, njezina istina i njezin život«⁴⁷. Kad je u idućemu broju list prenio članak *L' Oservatore Romano* od 11. veljače 1970. povodom desete obljetnice smrti kardinala Stepinca⁴⁸, došlo je do zabrane raspačavanja toga broja *Glasa Koncila*. Naime, Okružno javno tužilaštvo procijenilo je kako su u članku iznesene lažne tvrdnje o Stepinčevu držanju tijekom Drugoga svjetskog rata i na taj način ga se nastojalo rehabilitirati, što

⁴³ *Isto*.

⁴⁴ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 30, sv. 12, god. 1990., 10. II. 1990., str. 1072.

⁴⁵ Bonaventura DUDA, »Nazaret. Putopis iz Svete zemlje«, *Glasi Koncila*, br. 2, 22. siječnja 1967., str. 7–10. Inače, u potpisu slike kardinal Stepinac nije naveden imenom, nego je tek stavljena napomena kako je riječ o snimci s hrvatskog hodočašća iz 1937. godine.

⁴⁶ HDA, KOVZ, kut. 71, pov. br. 44/1967.

⁴⁷ »Prije 10 godina, 10. veljače 1960, umro je nadbiskup zagrebački kardinal Alojzije Stepinac«, *Glasi Koncila*, br. 3, 8. veljače 1970., str. 11.

⁴⁸ »Nikad nismo izgubili pouzdanje u Boga – kard. Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački – 10 godina blažene smrti«, *Glasi Koncila*, br. 4, 22. veljače 1970, str. 9.

izaziva uznemirenost jugoslavenskih građana, te je nakon provedenog sudskog postupka zabranjena objava toga članka, a list je pušten u distribuciju tek nakon izrezivanja stranice na kojoj je bio taj članak.⁴⁹

Iz različitih kontakata crkvenih predstavnika s republičkom Vjerskom komisijom proizlazi kako ni vlasti nisu bile sretne s navedenom zabranom, ali su to odlučile učiniti zbog zaoštrenih političkih odnosa u SR Hrvatskoj nakon obračuna s unitaristima predvođenima Milošom Žankom. To je rečeno i Živku Kustiću u saveznoj Vjerskoj komisiji u Beogradu, gdje ga je primio potpredsjednik Petar Šegvić, koji ga je upozorio da su tim člankom učinili »vrlo lošu uslugu« hrvatskim komunistima, ali i otežali Kuharićev položaj kod hrvatskih vlasti.⁵⁰

O »zapljene dijela *Gasa Koncila*« bilo je riječi i na sjednicama republičke Vjerske komisije. Tako, primjerice, 27. veljače 1970. godine Komisija razmatra taj slučaj, uključujući i mjere »koje bi poslije toga trebalo poduzeti, te uopće o odnosu prema veličanju kulta Stepinca«⁵¹. Među ostalim, zaključeno je kako o slučaju treba razgovarati i s izaslanikom Svete Stolice Mariom Cagnom, kojeg treba upoznati »s implikacijama što ih donose pokušaji Stepinčeve rehabilitacije i ulozi biskupa Kuharića u tome«, ali i da se na tu temu povede razgovor »s biskupom Kuharićem i drugima«⁵².

Služba državne sigurnost (SDS) pratila je reakcije Kuharića i svećenika na zabranu *Glasa Koncila*, ponajprije prisluškujući Kuharićeve razgovore. Tako je u izvješću od 25. ožujka 1970. godine zabilježeno da je Kuharić u razgovoru sa suradnicima također procjenjivao da je slučaj zabrane raspačavanja lista zbog članka o Stepincu dao »aduta neprijatelju« (unitarističkim snagama), te kako u navedenom slučaju nije toliko važno što će Crkva u svezi s navedenim slučajem i kardinalom Stepincem dokazati, nego je važno što će biti s Hrvatskom, hoće li doći do liberalizacije ili ne.⁵³

Na susretima predstavnika državnih vlasti s Franjom Kuharićem nakon njegova imenovanja zagrebačkih nadbiskupom redovito se otvarala i »tema Stepinac«. Tako je, primjerice, bilo i na susretu s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Zlatko Fridom, koji ga je 13. kolovoza 1970. godine pozvao kako bi ga izvijestio o odluci Saveznoga izvršnoga vijeća (SIV-a) o podizanju odnosa tadašnje Jugoslavije sa Svetom Stolicom na punu diplomatsku razinu. Frid je Kuhariću pritom ukazao na članak o propovijedi londonskog kardinala Johna Carmela Hennana o Stepincu i progonu katolika u Jugoslaviji, koji je objavljen u *Hrvatskom glasu* od 1. travnja 1970., a koji završava s brzojavnom, Kuharićevom čestitkom kardinalu Hennanu. Kuharić se ogradio od interpretacije koja se iznosi na stranicama emigrantskih listova, ali je napomenuo kako će ocjenu o radu i držanju kardinala Stepinca tijekom rata trebati ponovno dati u jednom mirnijem ozračju. Istaknuo je kako je i on protiv toga da se slučaj kardinala Stepinca koristi za izazivanje razdora i

⁴⁹ HDA, KOVZ, kut. 86, pov. br. 33/1970. Više o slučaju i tijeku sudskog postupka u: Anto MIKIĆ, »Sudski postupci protiv katoličkog tiska u komunističkoj Hrvatskoj«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 51, br. 1, Zagreb, 2019., str. 194–197.

⁵⁰ Događaji vezani uz zapljenu lista navode se u nadnevcima od 19. do 25. veljače 1970., u: NAZ, OFK, kut. 7, Dnevničke zabilješke 1969–1973., korice 1, Sveš. 1., str. 106–113., 116.

⁵¹ HDA, KOVZ, Zapisnici sa sjednica Komisije. Knjiga 12, str. 66.

⁵² *Isto*, str. 67.

⁵³ HDA, SDS RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1970., inf. br. 190.

nesuglasica, ali kako državne vlasti moraju razumjeti da Crkva izražava dužno poštovanje Stepincu kao crkvenom poglavaru.⁵⁴

Kad su državne vlasti 1973. zatražile od biskupa podršku za Titovu nominaciju za dodjelu Nobelove nagrade za mir, nadbiskup Kuharić uvjetovao je svoju podršku rehabilitacijom kardinala Stepinca. To je kazao predsjedniku hrvatske Vjerske komisije Zlatku Fridu, prigodom razgovora 16. ožujka 1973., kada je i komentirao kako je u Jasenovačkom muzeju istaknuta Stepinčeva slika i da je to uvreda za cijelu Katoličku crkvu jer je njemu osobno poznato da je Stepinac bio protiv logora u Jasenovcu te progona Židova i pravoslavaca. Frid je na to kazao kako ostaje pri svom ranijem stanovištu da ne treba otvarati i ponovno pokretati slučaj Stepinca jer to može imati samo štetne posljedice po Crkvu i vodi zaoštavanju odnosa, ističući kako ne dolazi u obzir bilo kakav razgovor o rehabilitaciji.⁵⁵

O kardinalu Stepincu bilo je riječi i u razgovoru nadbiskupa Kuharića s predsjednikom Komisije SIV-a za odnose s vjerskim zajednicama Aleksandrom Firom 22. prosinca 1981. godine. Prethodno je cijela ta godina bila obilježena napetošću u odnosima između Crkve i države nakon objave sabranih djela Jakova Blaževića, među kojima je bila i knjiga *Mač a ne mir, za pravnu sigurnost građana*, u kojoj se ponovno okomio na kardinala Stepinca i Katoličku crkvu, o čemu je u ovom radu već ranije bilo riječi. Kuharić je i tom prigodom osudio nazivanje kardinala Stepinca ratnim zločincem, poručivši kako je vrijeđanje kardinala Stepinca ujedno i vrijeđanje Crkve, a ukoliko se od njega traži »šutnja o Stepincu onda mora i netko drugi da zašuti«⁵⁶. Također je iznio stav prema kojemu je Titova dozvola Stepinčeva pokopa u zagrebačkoj prvostolnici i postavljanje njegova lika, kojeg je u reljefu izradio Ivan Meštrović, bila svojevrsna Stepinčeva amnestija. U razgovoru s predsjednikom zagrebačke Vjerske komisije Božom Rudežom 10. studenoga 1987. godine Kuharić je izrazio stav kako je proces u kojem je kardinal Stepinac osuđen bio »revolucionaran« – pri čemu se pozvao i na mišljenje Josipa Hrnčevića kao jednog od tužitelja, te je stoga podložan ponovnom ocjenjivanju. No, Rudež mu je uzvratio kako je stav državnih vlasti o kardinalu Stepincu jasan i da ne treba očekivati njegovu promjenu.⁵⁷

Osim u izravnim susretima s predstavnicima vlasti, Kuharić je Stepinca povremeno „branio“ i službenim predstavkama. Tako, primjerice, 21. svibnja 1985. godine šalje oštru predstavku Turističkom savezu Zagreba u kojoj prosvjeduje zbog činjenice da pojedini turistički vodiči turistima kod groba kardinala Stepinca u katedrali govore o Stepincu kao o zločincu, zaprijetivši kako bi, nastavi li se takva praksa, mogao uvesti zabranu ulaska u katedralu turistima i školskim skupinama.⁵⁸ Kad je krajem 1985. godine iz tiska izašla knjiga Branimira Stanojevića *Alojzije Stepinac, zločinac ili svetac*, a tiskano je i novo izdanje knjige *Magnum crimen* Viktora Novaka, kardinal Kuharić 27. ožujka 1986. šalje oštro pismo predsjedniku hrvatske Vjerske komisije Zdenku Sveteu. U tom pismu kardinal Kuharić pita čemu služe navedene knjige, koje nisu u službi »povijesne istine nego u

⁵⁴ HDA, KOVZ, kut. 87, pov. br. 103/1970.

⁵⁵ HDA, KOVZ, kut. 99, pov. br. 44/1973.

⁵⁶ HDA, KOVZ, kut. 14, S. P. br. 1/1982.

⁵⁷ HDA, KOVZ, kut. 266, br. 51/1987.; NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 28, sv. 10, god. 1987., 10. XI. 1987., str. 542–543.

⁵⁸ HDA, KOVZ, kut. 260, br. 97/1985.

službi određene propagande protiv Crkve za potrebe određenog trenutka« premda je, kako se dalje navodi, poznato svim ljudima dobre volje da je nadbiskup Stepinac »u tom strašnom vremenu dizao svoj glas protiv svakog nasilja i to s hrabrošću kakovu je imao malo koji biskup pod nacističkom okupacijom«⁵⁹. Također se požalio kako se i u školama, kao i u vojsci, neprestano govori o nadbiskupu Stepincu kao o zločincu, a pojedini službenici SUP-a posjećuju pojedine svećenike i postavljaju im provokativna pitanje o Stepincu kao i o njemu (Kuhariću) osobno.

4. Istupi predstavnika vlasti o Kuharićevoj „rehabilitaciji“ kardinala Stepinca

Državni i partijski dužnosnici toga doba često su kritizirali upornost Franje Kuharića i Crkve u Hrvatskoj u obrani kardinala Stepinca, što je redovito bilo praćeno i propagandnim akcijama tadašnjih državnih medija. Primjerice, sekretar Izvršnoga komiteta CK SKH Josip Vrhovec istaknuo je u govoru na 42. sjednici CK SKH 1974. godine kako konzervativno krilo Katoličke crkve dugo i uporno nastoji službenu politiku Crkve suprotstaviti socijalističkom društveno-političkom životu te, javljajući se kao zaštitnici vjernika, često padaju u iskušenje da se pojavljuju kao branitelji hrvatstva. Pritom je osudio poistovjećivanje hrvatstva s katoličanstvom i oživljavanje Stepinčeva kulta svetosti.⁶⁰

Nakon takvih stavova političkog vodstva pokrenuta je i promidžbena kampanja s ciljem ukazivanja na opasnosti djelovanja pojedinih crkvenih krugova, što je rezultiralo i prikazivanjem dokumentarnog filma na državnoj televiziji »Stepinac pred narodnim sudom«.

Film je prikazivanjem Stepinca u negativnom kontekstu trebao upozoriti Crkvu i vjernike na opasnost ideje o njegovoj beatifikaciji i sve češće pozitivne osvrte o njemu, kao i negiranje opravdanosti presude Stepincu pojedinih crkvenih ljudi, a posebice nadbiskupa Kuharića. Film je naišao na oštru osudu *Radio Vatikana*, što je jugoslavenska vlast smatrala i svojevrsnom osudom Svete Stolice.⁶¹ Arhivsko gradivo potvrđuje kako je sam nadbiskup Kuharić tražio reakciju Svete Stolice zbog toga filma. Naime, još dok je prikazivanje filma najavljivano, 12. srpnja 1974. uputio je pismo pronunciju Cagni u kojem ga upozorava kako će navedeni film katolici u Jugoslaviji i drugi ljudi dobre volje smatrati »teškom uvredom ne samo časne uspomene kardinala Alojzija Stepinca nego i svih vjernika«⁶², te je zamolio pronuncija da sam prosudi što može učiniti. Slično se, u rujnu 1975., požalio pronunciju Cagni i na klevete u vezi djelovanja časnih sestra u Jastrebarskom i nadbiskupa Stepinca oko zbrinjavanja djece iz Jasenovca i Stare Gradiške, na što ga je pronuncij ohrabrio da na to treba reagirati. Također je kazao kako bi trebalo životopis kardinala Stepinca prevesti na strane jezike da svijet sazna istinu.⁶³ Nedugo zatim pronuncij Cagna imao je razgovor s predsjednikom savezne Vjerske komisije Milanom Vukasovićem. Cagna je kasnije pričao nadbiskupu Kuhariću kako mu je prigovorio zbog slike kardinala Stepinca u jasenovačkom muzeju. Vukasović mu je odgovorio kako je za državne vlasti slučaj Ste-

⁵⁹ HDA, KOVZ, kut. 263, br. 85/1986.

⁶⁰ *Bilten Komisije za vjerska pitanja SRH*, br. 1-2/1974., u: HDA, KOVZ, kut. 103, pov. br. 50/1974.

⁶¹ HDA, KOVZ, kut. 103, pov. br. 71/1974.

⁶² NAZ, OFK, kut. 7, sv. 5, Razni dokumenti i pisma, str. 54.

⁶³ NAZ, OFK, kut. 6, Dnevnik br. 19, god. 1975., 29. IX. 1975.

pinac imao svoj epilog na sudu te je time zatvoren. Pronuncij je na to kazao: »Za nas nije zatvoren; zatvorimo ga tako da nadbiskup Stepinac bude rehabilitiran.«⁶⁴

Početak 1978. godine u medijima se pojavila i ocjena predsjednika Tita, izrečena jednom američkom novinaru, kako je Stepinac bio ustaša. Kuharić je u svom dnevniku komentirao kako je davanje takve izjave o čovjeku koji se nema mogućnosti braniti, pomanjkanje moralne odgovornosti. Zapisao je i kako se Crkva ne smije odricati svojih mučenika.⁶⁵ Njegova propovijed na Uskrs 26. ožujka 1978., kad je u zagrebačkoj prvostolnici kazao kako je kardinal Stepinac »ožigosan teškim optužbama«⁶⁶, koje se ponavljaju zadnjih tri-deset godina, mogla bi se shvatiti i kao odgovor na tu Titovu optužbu. U toj je propovjedi Kuharić poručio kako će Crkva u Hrvata unatoč svemu smoći dovoljno snage, hrabrosti i upornosti da na te optužbe valjano odgovori, tako da će u doglednoj budućnosti kardinal Stepinac moći posve mirno stajati pred sudom povijesti. Založio se i za reviziju sudskog procesa protiv kardinala Stepinca, ističući kako je riječ o povijesnoj osobi koja je živjela u tragičnom i složenom vremenu, koje treba objektivno analizirati.⁶⁷

Nastojanja nadbiskupa Kuharića da obrani ugled i čast kardinala Stepinca bila su i predmetom razmatranja od strane Komisije za vjerska pitanja. Tako, primjerice, u svom izvi-ješću o odnosima s vjerskim zajednicama iz lipnja 1981. godine. Komisija procjenjuje kako nastojanja da se kardinala Stepinca proglašim blaženim i svetim ulaze u političku igru kako bi ga se nametnulo simbolom ukupnoga otpora društvenom poretku i temeljem za okupljanje svih oporbenih snaga, bez obzira na njihove međusobne razlike. Pritom se ističe kako to posebno potiče nadbiskup Kuharić, koji u svojim javnim nastupima učestalo tvrdi da je kardinal Stepinac nevin osuđen te zahtijeva utvrđivanje činjenica o tome pred nepristranim međunarodnim sudom.⁶⁸ Predsjednik republičke Vjerske komisije Ivan Lalić Kuharićeve istupe o Stepincu, u dopisu Saveznom sekretarijatu za vanjske poslove od 14. srpnja 1982. godine, stavlja u kontekst »opozicione politike i opozicionih nastojanja prema našoj zemlji«⁶⁹, a Komisija Kuharićevu propovijed na Stepinčevo 1983. ocjenjuje kao pokušaj Stepinčeve rehabilitacije⁷⁰, a 31. ožujka 1983. godine kako bi daljnje razvijanje »pitanja Stepinac« moglo ugroziti postojeće odnose Srpske pravoslavne crkve i Katoličke crkve u SR Hrvatskoj kao i međunacionalne odnose između Hrvata i Srba.⁷¹

Protiv takvih nastojanja nadbiskupa Kuharića i Katoličke crkve ponovno je, po partijskoj direktivi, pokrenuta medijska propaganda. Na sjednici Predsjedništva CK SKH 16. velja-če 1981. godine tako je zaključeno kako je potrebno objaviti feljton u *Vjesniku* s odlomci-ma iz Blaževićeve knjige o suđenju nadbiskupu Stepincu, a na TV Zagreb prikazati o nje-mu dokumentarni film.⁷² O tome svjedoči i dokument iz rujna 1981. godine pod nazivom

⁶⁴ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik, sv. 7, god. 1975., 23. XI. 1975., str. 1.

⁶⁵ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 8, god. 1978., 13. i 16. III. 1978., str. 412 i 415.

⁶⁶ Vinko NIKOLIĆ, *Stepinac mu je ime. Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, knjiga prva, München – Barcelona, 1978., str. 8.

⁶⁷ *Isto*, str. 8–9.

⁶⁸ HDA, KOVZ, kut. 13, S. P. br. 69/1981.

⁶⁹ HDA, KOVZ, kut. 19, S. P. br. 41/1984.

⁷⁰ HDA, KOVZ, kut. 16, S. P. br. 87/1983.

⁷¹ HDA, KOVZ, kut. 15, S. P. br. 8/1983.

⁷² HDA, KOVZ, kut. 12, S. P. br. 33/1981.

»Podsjetnik za informativno-propagandno djelovanje sredstava informiranja u odnosu na religiju i Crkvu« u kojem se daju smjernice za korištenje sredstva javnog priopćavanja u provođenju državne politike prema vjeri i vjerskim zajednicama.⁷³ Vjerojatno kao rezultat i takvih uputa, krajem veljače 1982. godine *Vjesnik* je počeo objavljivati feljton bivšega franjevca konventualca Ćirila Petešića pod naslovom »Vatikanska istraga protiv Stepinca«, na što se u svom dnevniku osvrnuo i nadbiskup Kuharić.⁷⁴

Nakon Kuharićeve propovijedi 10. veljače 1984. uslijedio je niz medijskih kritika na njegov, kao i na račun kardinala Stepinca. Riječ je o serijalu glavnog i odgovornog urednika zagrebačkog *Vjesnika* Davora Šošića »Alojzije Stepinac riječju i djelom« od 28. do 30. svibnja 1984., a koji su dijelom prenosili i drugi mediji. Uoči 25. obljetnice smrti kardinala Stepinca 1985. godine republička Vjerska komisija predložila je Predsjedništvu SR Hrvatske 9. siječnja 1985. da se animira jedna skupina kvalitetnih novinara koji će moći adekvatno reagirati na propovijedi kardinala Kuharića i drugih crkvenih predstavnika.⁷⁵

Na neke od tih medijskih objava nadbiskup Kuharić je i službeno reagirao kod predstavnika vlasti. Primjerice, 1. lipnja 1985. godine uputio je predstavku predsjedniku Komisije SIV-a za odnose s vjerskim zajednicama Anti Sučiću zbog napisa u beogradskom listu *Intervju* od 24. svibnja 1985., koji je potpisao Milan Trešnjić i nosi naslov »Alojzije Stepinac, vanbračno dete«, što su prenijele i neke druge novine. Kardinal tvrdnje u tom članku naziva čistim izmišljotinama i lažima koje »može nadahnuti samo duboka mržnja«, čime je teško povrijeđena čast zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera kao i kardinala Alojzija Stepinca i njegove »uzorne majke koja je živjela u punom dostojanstvu kršćanskog braka«. U nastavku predstavke kardinal Kuharić piše: »Sva hajka, usmjerena u posljednje vrijeme protiv predstavnika Crkve, ne može imati nikakav drugi učinak osim mržnje ne samo na predstavnike Crkve nego i na cijelu Crkvu. U vjernicima pak budi osjećaj duboke povrijeđenosti, a kod svih ljudi dobre volje takve klevete izazivaju gnušanje. U ime kojeg humanizma se to čini? Za kakve ljudske odnose imaju poslužiti takve uvrede? Za koje opće dobro mogu biti korisne mržnje, klevete i laži? Tko za to snosi odgovornost pred domaćom i svjetskom javnosti? Zar takvi i slični napadaji na Crkvu i ljude Crkve služe mirnom suživotu građana u našoj zemlji i ugledu države u svjetskoj javnosti? Gospodine Predsjedniče, to su pitanja koja preko Vas, kao predsjednika Savezne komisije za odnose sa vjerskim zajednicama, postavljam odgovornima za život ovog društva.«⁷⁶

Kuharićeve istupe vezane uz Stepinca povremeno je razmatralo i Javno tužilaštvo SR Hrvatske. Tako se u dopisu okružnim i javnim tužiteljima od 24. veljače 1984. ocjenjuje kako Kuharićeva propovijed od 10. veljače nosi obilježja pojedinih kaznenih djela protiv osnova socijalističkoga samoupravnoga društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ, odnosno kaznenog djela širenja lažnih vijesti ili zlorabe vjere i Crkve u političke svrhe. No, pritom se upozorava da kod ocjena takvih djela, koja čine visoki crkveni dužnosnici, tre-

⁷³ HDA, KOVZ, kut. 13, S. P. br. 82/1981.

⁷⁴ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 27, sv. 9, god. 1982., 25. i 28. 2. te 1. III. 1982., str. 8 i 9.

⁷⁵ HDA, KOVZ, kut. 20, S. P. br. 11/1985.

⁷⁶ HDA, KOVZ, kut. 260, br. 102/1985.

ba izvijestiti Javno tužiteljstvo, koje će o svemu upoznati republičko političko vodstvo, nakon čega će se poduzeti odgovarajuće mjere.⁷⁷

5. Spor oko Stepinčeva mozaika u crkvi u Stražemanu

U jeku napetosti u odnosima između Crkve i države nakon predstavljanja sabranih djela Jakova Blaževića 1981. godine, o čemu je u ovome radu ranije već bilo riječi, sukob je pojačan i tzv. „slučajem Stražeman“. Naime, stražemanski župnik Josip Devčić dao je župnu crkvu ukrasiti mozaikom u kojem su, među ostalim, bili i likovi nadbiskupa Stepinca i Ivana Merza. Uslijedila je reakcija državnih vlasti, koje su u jesen 1981. godine pokrenule istražni postupak protiv Devčića. Devčić se početkom listopada došao posavjetovati s nadbiskupom Kuharićem, koji mu je obećao pravnu i materijalnu potporu Nadbiskupskoga duhovnog stola.⁷⁸

Sudac za prekršaje u Slavonskoj Požegi kaznio je Devčića kaznom zatvora od dva mjeseca i novčanom kaznom u iznosu od 3000 novih dinara. Nadbiskup Kuharić o svemu je izvijestio papu Ivana Pavla II., koji je nadbiskupu odgovorio kako treba učiniti sve što se može da Devčić bude oslobođen optužbe. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku zatražio je vraćanje crkve u prvobitno stanje.⁷⁹ Rješenje o uklanjanju mozaika i dovođenje crkve u prvotno stanje donijela je i Građevinsko-urbanistička inspekcija Slavonska Požega 20. siječnja 1982. godine. Nadbiskupski duhovni stol poslao je 6. veljače 1982. na lice mjesta svoju komisiju predvođenu biskupom Đurom Kokšom. Konstatirali su kako su mozaik i sveukupno preuređenje crkve napravljeni u skladu sa zakonskim i crkvenim propisima i da Građevinsko-urbanistička inspekcija nije nadležna za donošenje prethodnog rješenja.⁸⁰ Prema informacijama osječkog SDS-a, i nadbiskup Kuharić se na jednom sastanku sa svećenicima usprotivio provedbi rješenja o uklanjanju mozaika riječima: »Neće nam valjda komunisti govoriti kako ćemo graditi crkve i što ćemo u njih stavljati.«⁸¹

Državne su vlasti ponudile pronunciju Micheleu Cecchiniju kompromisno rješenje prema kojem bi se likovi Stepinca i Merza uklonili u zamjenu za odustajanje od sudskih progona, što je on potom prenio Kuhariću te mu savjetovao da tu ponudu vlasti prihvati. No, Kuharić je to odbio te je, nakon savjetovanja s biskupima Kokšom i Škvorcem, o istome obavijestio i Komisiju za vjerska pitanja. U svoj je dnevnik, pak, zapisao, da će, ako sruše mozaik, o tome obavijestiti svjetsku javnost, upozoravajući na svetogrđe i barbarski čin protiv umjetnosti kao i na »zločin protiv onog naroda koji je [uz] teške žrtve obnovio svoju crkvu i učinio je biserom«⁸².

Ipak, kad je obaviješten da su vlasti odlučile ukloniti lik Stepinca i Merza iz mozaika, komentirao je neka čine što hoće »jer mi se ne možemo i nećemo odupirati nasilju nika-

⁷⁷ HDA, KOVZ, kut. 22, S. P. br. 49/1985.

⁷⁸ HDA, SDS RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 569, od 26. X. 1981.

⁷⁹ HDA, SDS RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1981., inf. br. 700, od 11. XII. 1981. i 760, od 24. XII. 1981.

⁸⁰ HDA, SDS RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 128, od 4. III. 1982.

⁸¹ HDA, SDS RSUP SRH, Centar Osijek, god. 1982., inf. br. 163, od 18. III. 1982.

⁸² NAZ, OFK, kut. 8., Dnevnik br. 27, sv. 9, god. 1982., 13. IX. 1982., str. 47.

kvim nasilnim postupkom«⁸³. Napoljetku, u rujnu 1982. godine komunalne su službe u provedbi rješenja o uklanjanju mozaika nasilno otvorili vrata crkve, nakon čega su bojom premazani Stepinčev i Merzov lik, pa mozaik ipak nije uništen. Nakon savjetovanja s biskupima, Kuharić je odlučio ne reagirati jer bi time, kako je naveo u svome dnevniku, pogoršao položaj osoba uključenih u taj slučaj.⁸⁴

6. Intervencije komunističkih vlasti protiv Kuharića prema Svetoj Stolici

Komunističke su vlasti nadbiskupa i, kasnije, kardinala Kuharića u njegovoj javnoj rehabilitaciji kardinala Stepinca pokušavale spriječiti i pokušajem utjecaja na Svetu Stolicu. Tako je i predsjednik Predsjedništva SFRJ Cvijetin Mijatović prigodom posjeta Svetoj Stolici 19. prosinca 1980. godine ukazao na stavove kardinala Šepera i nadbiskupa Kuharića u nastojanjima da se rehabilitira kardinala Stepinca. Papa Ivan Pavao II. istaknuo je kako još nema namjeru aktivirati pitanje Stepinca, već će se ono rješavati u budućnosti.⁸⁵ Iz nekih kasnijih službenih kontakata državnih i crkvenih predstavnika možemo zaključiti kako je na tom susretu, barem načelno, dogovoreno da se »tema Stepinac« više javno ne otvara, odnosno da »mrtve ostavimo na miru«⁸⁶.

Inače, 10. veljače 1980. Kuharić u svome dnevniku piše kako ga je jedan sveučilišni profesor upitao kani li pokrenuti službeni zahtjev za sudsku rehabilitaciju, odnosno obnovu sudskog procesa kardinala Stepinca. On mu je odlučno odgovorio kako to neće učiniti jer bi to značilo ponovno ga dovoditi »pred isti sud koji nije sposoban suditi drugačije nego što je sudio«⁸⁷. Istaknuo je kao Crkva obično ne traži za svoje svjedoke rehabilitaciju od zemaljskih sudova, nego ih rehabilitira tako što ih poštuje i časno čuva njihovu uspomenu. Smatrao je kako rehabilitaciju treba prepustiti povijesti i da je činjenica da je Tito dozvolio Stepinčev pokop u zagrebačkoj prvostolnici, kao i nereagirane vlasti na štovanje godišnjice njegove smrti, neki vid prešutne rehabilitacije. Vjerovao je i kako bi neki u državnoj vlasti voljeli da nisu nikada sudili kardinalu Stepincu pa čine ono što je činio Poncije Pilat, tj. predali »predali mrtvo tijelo Isusovo njegovim prijateljima«, što može biti neki »znak savjesti koja progovara«⁸⁸. Te je večeri Kuharić molio i za Titovo obraćenje, nakon što je doznao da mu se zdravstveno stanje jako pogoršalo. Molio je da Titovim obraćenjem »Gospodin proslavi svoga slugu Alojzija«⁸⁹.

Na nadbiskupa Kuharića požalio se i predsjednik republičke Vjerske komisije Ivan Lalić papinskom pronuncijom u SFRJ Micheleu Cecchiniju 26. prosinca 1980. godine. Pronuncij mu je uzvratilo kako su crkvena spominjanja Stepinca često reakcije na političke optužbe koje se na račun kardinala Stepinca mogu čuti u društvenim medijima, a Lalić se gradio odgovorivši kako to vlasti ne mogu spriječiti jer da u Jugoslaviji ne postoji cenzura.⁹⁰

⁸³ NAZ, OFK, kut. 8., Dnevnik br. 27, sv. 9, god. 1982., 18. IX. 1982., str. 49.

⁸⁴ NAZ, OFK, kut. 8., Dnevnik br. 27, sv. 9, god. 1982., 23. IX. 1982., str. 52.

⁸⁵ HDA, KOVZ, kut. 12, S. P. br. 8/1981.; *Glas Koncila*, 11. siječnja 1981., str. 1 i 3.

⁸⁶ HDA, KOVZ, kut. 22., S. P. br. 15/1985.

⁸⁷ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 8, god. 1980., 10. II. 1980.

⁸⁸ *Isto*.

⁸⁹ *Isto*.

⁹⁰ HDA, KOVZ, kut. 12, S. P., br. 1/1981.

Cecchini je Kuharića morao „braniti“ i tijekom razgovora s predsjednikom Komisije SIV-a za odnose s vjerskim zajednicama Antom Sučićem 10. listopada 1984., pri čemu je pronuncij primijetio kako nadbiskup Kuharić možda i nema lak karakter, ali kako i na drugoj strani ima teških karaktera jer, primjerice, polemiku o kardinalu Stepincu 1981. nije pokrenuo on, nego netko drugi (očito aludiravši na Jakova Blaževića). Ustvrdio je kako se pravedna ocjena kardinala Stepinca može postići tek kad se smire strasti i budu dostupni svi dokumenti i svjedočenja.⁹¹ Pronunciju Cecchiniju na Kuharića, odnosno na njegov tekst u povodu 25. obljetnice smrti kardinala Stepinca objavljen 16. siječnja 1985. u *Službenom vjesniku Zagrebačke nadbiskupije*⁹², požalio se i predsjednik republičke Vjerske komisije Ivan Lalić u prigodi njegova oproštajnog posjeta 25. siječnja 1985., ocijenivši taj poziv na obilježavanje obljetnice Stepinčeve smrti kao provokaciju i nastavak protujugoslavenske politike. Cecchini mu je uzvratio kako molitve za Stepinčevu dušu ne treba shvatiti kao politizaciju.⁹³

Sličan je razgovor Cecchini vodio i s članom Predsjedništva SFRJ Josipom Vrhovcem 5. veljače 1985. godine, pri čemu je došlo do razmimoilaženja u stavovima oko Stepinčeve uloge u Drugome svjetskom ratu. Kako se navodi u napomeni na kraju izvješće o tome susretu, vlasti su iz njega zaključile kako se Sveta Stolica nije spremna ograditi od »Kuharićeve politike« pa ni od njegova odnosa prema pitanju kardinala Stepinca.⁹⁴ Nedugo potom u obilježavanje 25. obljetnice Stepinčeve smrti uključili su se i sam papa Ivan Pavao II. i Sveta Stolica, što je izazvalo oštre reakcije jugoslavenskih vlasti, pa i sastavljanje prosvjedne note Svetoj Stolici. Naime, papa je u povodu navedene obljetnice uputio osobnu poruku predstojniku Zbora za kauzu svetaca, kardinalu Pietru Palazziniju, u kojoj kardinala Stepinca navodi kao uzor novim generacijama. Palazzini je, pak, predvodio misu zadušnicu u crkvi sv. Jeronima u Rimu prigodom koje su kritizirane jugoslavenske državne i sudske vlasti zbog suđenja Stepincu. Mise u Stepinčevu čast održali su i drugi visoki crkveni dužnosnici u mnogim zemljama zapadnog svijeta, a posvećene su mu i brojni prilozima na *Radio Vatikanu* i raznim crkvenim listovima. Svemu tomu dao je poseban pečat kardinal Kuharić, koji je u svojim istupima ponovno zatražio političku i sudsku rehabilitaciju kardinala Stepinca. Sve navedeno uznemirilo je jugoslavenske vlasti do te mjere da su odlučili uputiti prosvjedno pismo Svetoj Stolici, u nacrtu kojeg ju optužuju da, ne samo da je bila unaprijed upoznata s političkim karakterom obilježavanja 25. obljetnice Stepinčeve smrti nego se u to i aktivno uključila. Svetoj Stolici izražena je zabrinutost i ukazano na ozbiljnost stanja zbog zlorabe vjere u političke svrhe. Istaknuto je da su sve aktivnosti u vezi s kardinalom Stepincem politički neprihvatljive i da će daljnja kampanja s tim u vezi imati ozbiljne posljedice. Zatraženo je od Svete Stolice da sa svoje strane pridonese otklanjanju navedenih pojava i poradi na unaprjeđenju odnosa s Jugoslavijom.⁹⁵ Zbog svega navedenog 26. ožujka 1985. održane su i konzultacije najviših predstavnika republičkih vlasti u SR Hrvatskoj na kojima je zaključeno kako kardinal Kuharić i Sveta

⁹¹ HDA, KOVZ, kut. 19, S. P. br. 113/1984.

⁹² »25. godišnjica smrti kardinala Alojzija Stepinca«, *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, 16. siječnja 1985.

⁹³ HDA, KOVZ, kut. 22., S. P. br. 15/1985.

⁹⁴ HDA, KOVZ, kut. 22, S. P. br. 38/1985.

⁹⁵ HDA, KOVZ, kut. 22, S. P. br. 29/1985.

Stolica svojim pokušajem političke rehabilitacije kardinala Stepinca provode planiranu i dugoročnu protujugoslavensku akciju koja nema samo unutarcrkveni karakter, tj. beatifikaciju kardinala Stepinca, nego i politički cilj, tj. kompromitaciju socijalističkog sustava, podriivanje međunarodnog ugleda SFRJ i jačanje Crkve kao političkog čimbenika u zemlji.⁹⁶ Iz dostupnih arhivskih izvora nije jasno je li navedena prosvjedna nota uručena Svetoj Stolici, ali je sigurno da se jugoslavenski veleposlanik pri Svetoj Stolici Štefan Cigoj susreo s kardinalom Achilleom Silvestrinijem kako bi prosvjedovao zbog svega navedenoga. No, Silvestrini mu je odgovorio kako se Katolička crkva neće odreći kardinala Stepinca i ne može ga osuditi, jer nema dokaza da je radio protivno vjerskim propisima. Istaknuo je i kako od svega ne treba praviti posebno pitanje i da Sveta Stolica ne želi vođenje polemika o kardinalu Stepincu, a sam postupak beatifikacije ovisi o okolnostima. Smatrao je kako bi bilo mudro sačekati da se eventualni postupak vodi nakon smrti svih koji su živjeli u Stepinčevo vrijeme, bilo na kojoj strani.⁹⁷

Sveta Stolica je nakon toga poticala smirivanje tenzija s jugoslavenskim vlastima, vjerojatno i zbog nastojanja pape Ivana Pavla II. da ipak posjeti Jugoslaviju, s obzirom da ta želja nije ostvarena u povodu Nacionalnoga euharistijskog kongresa u Mariji Bistrici 1984. godine. S ciljem smanjivanja napetosti 1986. godine počeli su razgovori između predstavnika biskupa hrvatskoga govornog područja i hrvatskih republičkih vlasti, koji su u diskreciji trajali sve do pada komunizma. Tako je i kardinal Kuharić nastojao svoje propovijedi na misama zadušnicama za kardinala Stepinca svesti, koliko je god bilo moguće, na čisto duhovnu razinu, ali ne propuštajući spomenuti Stepinčeva dobročinstva u Drugome svjetskom ratu. No, vlasti su ipak često bile nezadovoljne tim propovijedima pa je tako, primjerice, tajnik republičke Vjerske komisije Vitomir Unković 13. veljače 1987. tajniku Biskupske konferencije Vjekoslavu Milovanu prenio nezadovoljstvo republičkih vlasti kardinalovom propovjedi na obljetnicu Stepinčeve smrti tri dana ranije, osobito njegovom ocjenom kako je kardinal Stepinac visoko cijenjen od pape Ivana Pavla II. i da ono što je Stepinac zastupao treba biti primjer za trenutne povijesne i društvene okolnosti.⁹⁸ Zbog Kuharićeva naglašavanja stavova pape Ivana Pavla II. o kardinalu Stepincu, predsjednik hrvatske Vjerske komisije Zdenko Svete uputio je 17. veljače 1987. članu Predsjedništva SR Hrvatske Ivi Latinu prijedlog »non-papera« Svetoj Stolici u svezi s navedenim. Od Svete Stolice, po njegovu prijedlogu, trebalo je tražiti objašnjenje Kuharićevih tvrdnji, ističući kako će jugoslavenska strana u protivnom morati preispitati svoje odnose sa Svetom Stolicom.⁹⁹ Kuharićevu propovijed kritizirao je i jugoslavenski veleposlanik pri Svetoj Stolici Štefan Cigoj u razgovoru s biskupom Kokšom 18. veljače 1987. u Rimu. Kokša je na to kazao da navedena propovijed ipak nije trebala biti u takvom obliku i takvim tonovima, ali kako njegovo neslaganje s tim ništa ne znači. Istaknuo je da se ne treba svađati o mrtvima, ali da je za njega i za Crkvu kardinal Stepinac »čestit, čovjekoljubljan i hrabar svećenik, koji je svome narodu i svim ljudima ipak želio dobro«¹⁰⁰. Suđenje

⁹⁶ *Isto.*

⁹⁷ HDA, KOVZ, kut. 22, S. P. br. 31/1985.

⁹⁸ HDA, KOVZ, kut. 31, S. P. br. 34/1987.

⁹⁹ HDA, KOVZ, kut. 267, br. 56/1987.

¹⁰⁰ HDA, KOVZ, kut. 31, S. P. br. 33/1987.

kardinalu Stepincu nazvao je insceniranim procesom bez pravnih temelja, ustvrdivši kako se Tito ne bi s njim susretao da je bio uvjeren u njegovu krivnju.

Konačno je državna reakcija na navedeni slučaj završila pozivom pronunciju Gabrijelu Montalvu u Savezni sekretarijat za inozemne poslove 27. veljače 1987., gdje mu je pomoćnik saveznog sekretara Dušan Štrbac iznio prigovor jugoslavenskih vlasti zbog propovijedi kardinala Kuharića i biskupa Kokše. Montalvo je izjavio kako će te prigovore prenijeti Svetoj Stolici, ističući da je ipak riječ o izoliranom slučaju kojemu ne treba pridavati veliku važnost.¹⁰¹ Nekoliko mjeseci oslije, 11. svibnja 1987., pronuncij Montalvo prenio je Štrbcu odgovor Svete Stolice u kojem ističe kako i dalje vrijedi izjava pape Ivana Pavla II. izrečena u razgovoru s Cvjetinom Mijatovićem 1980. – »što se tiče mrtvih, bolje da ih ostavimo na miru«¹⁰². Pronunci Montalvo je stav kako se navedenoj propovijedi kardinala Kuharića kao i drugim njegovim izjavama pridaje prevelika pozornost ponovio i dva dana kasnije u razgovoru s članom Izvršnog vijeća SR Hrvatske Zdenkom Sveteom, dodavši kako se »Vatikan nalazi u sendviču između države i Kuharića, te je teško naći razumno i praktično rješenje«¹⁰³.

Obljetnica smrti kardinala Stepinca 10. veljače 1988. godine prošla je bez prigovora državnih vlasti, što pronuncij Montalvo nije propustio primijetiti pomoćniku saveznog sekretara za inozemne poslove Štrbcu, dajući mu indirektno do znanja kako je to njegova zasluga, tj. da je utjecao na kardinala Kuharića.¹⁰⁴ Kuharić je zapravo u propovijedi kazao kako neće ovaj put govoriti o neistinitosti optužaba protiv nadbiskupa Stepinca jer postoji »vrijeme za govorenje i vrijeme za šutnju«, a trenutno vrijeme je »vrijeme za šutnju, a Isus će braniti Stepinca i njegovo djelo«¹⁰⁵. Također je u svom dnevniku potvrdio kako ga je pronuncij zamolio da taj put bude suzdržan, ali je i sam bio mišljenja da u danim političkim okolnostima ne treba davati povoda za nove napade državnih vlasti i medija na kardinala Stepinca, iako bi trebali shvatiti kako tim napadima više štete sebi nego Stepincu.¹⁰⁶

7. Prijepori Franje Kuharića sa Stepinčevim tužiteljem Jakovom Blaževićem

Kako smo ranije u radu prikazali, (nad)biskup Kuharić je osobito žustro reagirao na istupe Jakova Blaževića o kardinalu Stepincu, što je razumljivo jer je on bio javni tužilac u sudskom procesu protiv Stepinca, obnašao je visoke političke i partijske dužnosti, a u vrijeme objave spornih knjiga bio je predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske (1974. – 1982.). Premda u svome dnevniku 11. veljače 1967. ističe kako je apostolskom delegatu Mariu Cagni, kad je on početkom 1967. dolazio u Zagreb, poručio kako se osobno s Jakovom Blaževićem ne želi sastati – jer bi to bilo »protiv načela i psihološke dispozicije«¹⁰⁷, a ako bi već i morao, onda bi to bilo iza zatvorenih vrata, bez ikakve objave – do njihova je susreta, slijedom okolnosti, 1969. godine ipak došlo. Naime, u prigodi proslave tristote

¹⁰¹ HDA, KOVZ, kut. 31, S. P. br. 40/1987.

¹⁰² HDA, KOVZ, kut. 121, pov. br. 35/1987.

¹⁰³ HDA, KOVZ, kut. 31, S. P. br. 69/1987.

¹⁰⁴ HDA, KOVZ, kut. 122, pov. br. 12/1988.

¹⁰⁵ HDA, SDS, RSUP SRH, Centar Zagreb, god. 1988., inf. br. 188, od 11. II. 1988.

¹⁰⁶ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 29, sv. 11, god. 1988., 8. II. 1988., str. 628.

¹⁰⁷ NAZ, OFK, Dnevnik br. 13, rukopis.

godišnjice Zagrebačkog sveučilišta Kuharić se odazvao pozivu organizatora te je otišao na prijam u Banske dvore u Zagrebu 17. prosinca 1969. te se, na poziv jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita pridružio njegovu stolu, za kojim je sjedio i Blažević, te je taj susret opisao u svojim dnevničkim zapisima,¹⁰⁸ ali i u nekim kasnijim medijskim istupima.¹⁰⁹ Nakon što je sam Blažević otvorio temu Stepinca, Kuharić je stao u njegovu obranu, ustvrdivši kako je Stepinac u Drugome svjetskom ratu branio načelo prava naroda, u ovom slučaju hrvatskoga, na svoju državu i slobodu, te da nipošto nije branio zločine, koji su možda u to ime učinjeni. Stoga je zaključio kako je Stepinac nevin osuđen u atmosferi revolucije i, kada bi se neki procesi obnovili, danas bi presuda bila sasvim drukčija. Blažević se tome usprotivio, poručivši kako je za državne vlasti Stepinac »zatvorena knjiga« te je izrazio čuđenje što je Kuharić, premda tako mlad, toliko opterećen prošlošću. U svom dnevničkom zapisu opisao i svoju bojazan kako će vjernici doživjeti to što je *Vjesnik* nakon tog susreta objavio fotografiju na kojoj njih dvojica sjede i razgovaraju, zaključivši kako ga odgovoran položaj na kojem se nalazi dovodi u delikatne, ali neizbježne situacije. Kad je krajem 1976. godine iz tiska izašla Blaževićeva *Tražili smo crvenu nit*, u kojoj se ponovno posebno obrušio na kardinala Stepinca, Kuharić je, osim u propovijedi na Stepinčevo 1977., o čemu je u radu već bilo riječi, reagirao i zapisom u svoj dnevnik s nadnevkom 21. ožujka 1977. prema kojem je Blaževićeva knjiga pisana jezikom mržnje i intelektualnog primitivizma, što je sramota i za samu Partiju, te kako bi se on sramio kada bi neki svećenik takvim jezikom pisao o komunizmu.¹¹⁰

Predstavljajući izdanje svojih sabranih djela u siječnju 1981. godine, Jakov Blažević, osim kardinala Stepinca i Katoličke crkve u Drugome svjetskom ratu, iznio je optužbe i na račun nadbiskupa Franje Kuharića i Crkve u Hrvatskoj, prema kojima oni već duže vrijeme nekritički brane kardinala Stepinca i traže njegovu političku rehabilitaciju. Optužio ih je kako im nije stalo do pokajanja, spominjući Jasenovac, već do ponavljanja svega što se događalo u NDH. Osvrnuo se i na Kuharićev posjet Južnoj Africi, Australiji i Novom Zelandu, ističući kako mu je Jasenovac predaleko, ali ne i te zemlje u kojima »skupljaju i uče demoralizirane otpatke ove zemlje«¹¹¹.

Iste večeri nadbiskup Kuharić navedene je izjave komentirao u svom dnevniku, primjećujući da staljinizam ipak živi u Blaževićovoj duši. Istaknuo je kako je takvo izražavanje sramota za Blaževića, a ne za Crkvu.¹¹² Kada je sljedećih dana vidio da su Blaževićeve izjave počeli prenositi i drugi mediji, Kuharić je zapisao kako će na to trebati odgovoriti ozbiljno i mirno jer je riječ o izazovu i uvredi cijeloj Crkvi i narodu.¹¹³

Navedene Blaževićeve izjave uznemirile su i svećenike okupljene na Teološko-pastoralnom tjednu na zagrebačkoj Šalati. Tadašnji ravnatelj hrvatske inozemne pastve Vladimir Stanković, na poticaj nadbiskupa Kuharića, napisao je i pred svima pročitao izjavu, koja

¹⁰⁸ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 24, sv. 1, 17. XII. 1969.

¹⁰⁹ <https://hkm.hr/vijesti/domovina/kardinal-kuharic-o-stepincu-smatram-to-casom-providnosti-da-sam-pred-najvisim-vodstvom-drzave-i-partije-kazao-da-su-osudili-nevinog-covjeka/>. Zadnji put pristupljeno 10. III. 2020.

¹¹⁰ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik, sv. 7, god. 1977. 21. III. 1977., str. 303.

¹¹¹ Jakov BLAŽEVIĆ: »Činjenice su drukčije«, *Vjesnik*, 28. siječnja 1981., str. 5.

¹¹² Usp. NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 8, god. 1981., 27. I. 1981., str. 627.

¹¹³ Usp. *Isto*, str. 628.

je kasnije u cijelosti objavljena u *Glasi Koncila*.¹¹⁴ Izjavu je odmah na navedenom skupu podržao i đakovački biskup Ćiril Kos, tražeći da to bude izjava u ime svih svećenika u dvorani, što je burnim pljeskom prihvaćeno. U izjavi je istaknuto kako hrvatski svećenici i vjernici kardinala Stepinca smatraju »prvorazrednom duhovnom veličinom«¹¹⁵ te da Blaževićeve izjave vrijeđaju religiozne osjećaje Crkve i vjernika. Također su osuđeni napadi na Svetu Stolicu, kardinala Šepera i nadbiskupa Kuharića.

Kako smo ranije u radu opisali, na Blaževićevu izjavu i navode u njegovoj knjizi reagirao je i nadbiskup Kuharić, kao i još neki svećenici, prigodom obilježavanja obljetnice Stepinčeve smrti 10. veljače 1981. godine. Dan prije reagirao je i kardinal Šeper na *Radio Vatikanu*, nazvavši Blaževićeve tvrdnje povijesnom krivotvorinom,¹¹⁶ nakon što ga je o cijelom slučaju pismom od 1. veljače 1981. iscrpno izvijestio sam nadbiskup Kuharić.¹¹⁷

Kardinala Stepinca i crkveno vodstvo u Hrvatskoj Jakov Blažević ponovno je oštro napao u intervjuu za *Nedjeljnu Borbu*, u sklopu serijala »Partija i inteligencija«, koji je objavljen 11. i 12. kolovoza 1984., a dijelom su ga prenijeli i drugi mediji. Blažević upozorava da, ukoliko vrhovi Crkve smatraju sebe kontinuitetom »Stepinčeve crkve«, to znači »krajnje neprijateljski odnos prema našem zajedništvu, našem bratstvu i jedinstvu, našem sistemu socijalističkog samoupravljanja«, dodavši kako to znači »opravdanje zločina i mi to moramo razobličavati i goniti svim raspoloživim sredstvima« te posebno udariti u »vrhove zagovaranja, kreiranja i prakticiranja Stepinčeve crkve«. ¹¹⁸ No, iduće godine i sam je Blažević relativizirao sudski postupak protiv Alojzija Stepinca. Naime, u intervjuu *Poletu* ocijenio je kako je suđenje nadbiskupu Stepincu državnim vlastima bilo nametnuto, jer da je »Stepinac bio malo elastičniji, nije trebalo procesa. A on ga je nametnuo, jer je bio politički ograničena osoba«. ¹¹⁹ Kardinal Kuharić tu je izjavu u svom dnevniku protumačio kao svojevrsno priznanje da je optužnicu protiv nadbiskupa Stepinca bila politički montirana, jer ako je Stepinčeva krivnja bila samo ta što nije bio »malo politički elastičniji, onda nema nikakve krivnje, onda je proces zločin«¹²⁰. Uskoro su uslijedile i oštre kritike državnih medija na Blaževićev istup, na što je Kuharić u svom dnevniku primijetio kako to ne bi bilo moguće bez suglasnosti partijskog vodstva, ocjenjujući kako je i u Partiji došlo do podjela oko kardinala Stepinca.¹²¹

Na kraju, kad je 1. ožujka 1986. godine kardinal Kuharić dobio informaciju da je Jakov Blažević teško bolestan, to ga je, kako svjedoči u svome dnevniku, potaknulo na molitvu za njega. Molio se za njegovo obraćenje i pomirbu s Bogom. U svom je dnevniku zapisao kako ne treba opraštati samo Bog nego i čovjek, a »opraštanje je moć samo velikih duša« jer »duše koje su opsjednute osvetom i mržnjom sasvim su »sitne duše«.¹²²

¹¹⁴ Usp. »Dušobrižnici Hrvata u inozemstvu iznenađeni izjavama predsjednika predsjedništva SR Hrvatske Jakova Blaževića«, *Glas Koncila*, br. 3, 8. veljače 1981., str. 4.

¹¹⁵ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 8, god. 1981., 31. I. 1981., str. 629.

¹¹⁶ »21. obljetnica smrti kardinala nadbiskupa Alojzija Stepinca«, *Glas Koncila*, br. 4, 22. veljače 1981., str. 3.

¹¹⁷ NAZ, OFK, kut. 7, Dnevnik br. 26, sv. 8, god. 1981., 31. I. 1981., priloženo uz str. 630.

¹¹⁸ Jakov BLAŽEVIĆ, »Stepinčeva Crkva je najorganiziranija potencijalna kontrarevolucija«, *AKSA*, br. 33, 17. kolovoza 1984., str. 1–3.

¹¹⁹ *Polet*, br. 300, 15. veljače 1985., str. 9.

¹²⁰ NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik, sv. 9, god. 1985., 14. II. 1985., str. 267–268.

¹²¹ Usp. NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik, sv. 9, god. 1985., 4. III. 1985., str. 278–280.

¹²² NAZ, OFK, kut. 8, Dnevnik br. 28, sv. 10, god. 1986., 1. III. 1986. str. 407.

Zaključak

Autori u radu na temelju dostupnih arhivskih izvora i relevantne literature analiziraju odnos (nad)biskupa Franje Kuharića prema osobi i djelovanju nadbiskupa Alojzija Stepinca u svjetlu crkveno-državnih odnosa u vrijeme vladavine komunističkog režima u Jugoslaviji. Još od studentskih dana Kuharić je u Stepinčevu držanju u teškim vremenima za Katoličku crkvu u Drugome svjetskom ratu i poraću vidio uzor i za svoje svećeničko i pastirsko poslanje. U vrijeme Stepinčeva kućnog pritvora u Krašiću s njime je, koliko je to bilo moguće, održavao i osobne kontakte, a nakon njegove smrti redovito je osobno predvodio mise zadužnice u zagrebačkoj katedrali na obljetnice njegove smrti te je i druge svećenike poticao da to isto čine u crkvama diljem nadbiskupije. U propovijedima održanima tom prigodom, ali i u drugim svojim javnim i privatnim istupima, pa i na susretima s predstavnicima komunističke vlasti, Kuharić je uporno i dosljedno evocirao uspomenu na svoga predšasnika na čelu Zagrebačke nadbiskupije te je svjedočio svoje uvjerenje o nepravедnosti optužaba i sudske presude protiv kardinala Stepinca i zalagao se za njegovu javnu rehabilitaciju. To je nailazilo na oštre reakcije komunističkih vlasti, koje su u takvim njegovim istupima vidjele ne samo nepoštipanje svoga autoriteta nego i otvoren pokušaj stavljanja Crkve na čelo „opozicijskih“, „protukomunističkih“ i „protujugoslavenskih“ snaga. Stoga su na različite načine pokušavale zaustaviti takvo njegovo djelovanje: od upozorenja koja su mu izricali na različitim službenim i neslužbenim susretima preko pokretanja medijskih kampanja protiv njega, Katoličke crkve i Stepinca, pokušaja da ga se obeshrabri preko diplomatskih kontakata vlasti sa Svetom Stolicom i njezinim predstavnicima u Jugoslaviji, pa sve do sudsko-administrativnih mjera protiv pojedinih njegovih suradnika (stražemanski župnik) i ustanova (*Glas Koncila*), pa i razmatranja represivnih mjera protiv samoga Kuharića od strane tadašnjega Javnog tužilaštva. Kuharić je, s druge strane, često službeno prosvjedovao kod predstavnika vlasti zbog pojedinih istupa komunističkih dužnosnika i medija protiv kardinala Stepinca i Katoličke crkve. No, svi ti pokušaji s jedne i druge strane imali su malo uspjeha: Stepinac je bio i, sve do pada komunizma, ostao stalna točka prijepora u tim odnosima u kojima Kuharić nije imao nimalo ugodnu ulogu njegova vjernog štovatelja i branitelja, a komunističke vlasti ulogu ustrajnog osporavatelja i tužitelja, što je uvelike utjecalo i na tadašnje, često vrlo napete, crkveno-državne odnose.

SUMMARY

CONTROVERSIES BETWEEN FRANJO KUHARIĆ AND COMMUNIST
AUTHORITIES ABOUT CARDINAL ALOJZIJE STEPINAC

On the basis of preserved archival sources and literature authors analyze relationship of Franjo Kuharić, in respect of his various ecclesiastical services and appointments (parish priest, auxiliary bishop, Archbishop, cardinal and president of Episcopal Conference of Croatia), towards person and activities of the Archbishop of Zagreb Alojzije Setepinac, with a special stress on the relations between ecclesiastical and state authorities during the period of the communist regime in Yugoslavia. Namely, Stepinac was a constant source of controversy within these relations, in which Kuharić had a difficult and tricky role of his worshiper and defender, while the communist authorities permanently disputed Stepinac's role and accused him. All these facts and circumstances significantly affected contemporary tensed relations between Church and state authorities.

KEY WORDS: Catholic Church, communism, Croatia, Franjo Kuharić, Alojzije Stepinac, Jakov Blažević.